

КЊАЗ НИКОЛА И НАМЈЕСНИЧКИ РЕЖИМ У СРБИЈИ 1889—1893.

Последњих година владавине краља Милана у Србији званични односи између Београда и Цетиња били су веома лоши. Књаз Никола је покушавао да уздрма положај краља Милана путем снажења претензија кнеза Петра Карађорђевића на српски пријесто, као и подстицањем једне групе српских радикала против режима у Србији.¹ Међутим, није могло доћи до таквог заокрета у политици Србије који би означио њену дубљу економску и пунију политичку еманципацију од Аустро-Угарске. Све до краја XIX вијека у Србији су преовлађивали интереси спољне трговине, који су је везивали за аграрно тржиште сусједне Монархије. Ипак, сами унутрашњи развој Србије, оптерећиван многим политичким и војним неуспјесима, као и личним драмама краља Милана, довео је до краљеве абдикације почетком 1889. године.

Тај догађај, већ због саме дубоке узајамне мржње књаза Николе и краља Милана, сам по себи је допринио извјесном одмрзавању у званичним односима између Србије и Црне Горе. Тако је, одмах по гласу о Милановој абдикацији књаз Никола у разговору са руским послаником на Цетињу Аргиропулом изјавио да гаји чврсту наду у скоро зближење са Србијом. Изражавајући жељу да га намјесништво званично извјести о проглашењу „младога краља“, књаз је наглашавао да би то сматрао првим кораком од стране Београда у правцу обнављања добрих односа са Црном Гором.² Тражећи на тај начин задовољење свом честољубљу, књаз Никола је стварно покренуо иницијативу за контакте са српским намјесништвом и владом. Основни мотив и интерес за такав заокрет морала је прије свега бити потреба црногорског стањовништва за иселјавањем у Србију услед три последње неродне године.³

Брзо излазећи у сусрет поруци Цетиња, Сава Прујић обавјештава црногорску владу о абдикацији и новом краљу, о вла-

¹ Види наш чланак *О раду радикалске опозиције, кнеза Петра Карађорђевића и књаза Николе против режима краља Милана у Србији 1883—1889*, Историјски записи, 1966, бр. 1.

² Музеји Цетиње, Арх. одјељење, Приновљени рукописи (у даљем навођењу: МЦ, ПР) фасц. XXXVII, Изв. Аргиропула од 3. III 1889. — У овом прилогу датирање је као у документима, тј. по старом календару.

³ Др Ђоко Пејовић, *Иселјавања Црногораца у XIX вијеку*, Титоград, 1962, 414.

ди којој је на челу, да би нагласио жељу да се „стари пријатељски односи између две братске земље и њихових узвишених владалаца поврате“.⁴ Затим је стигла и званична нотификација намјесништва, које обећава да ће чинити све што може како би се учврстиле пријатељске везе између Србије и Црне Горе, „којима нас везује братска крв и успомене прошлости“.⁵

Сада су књаз Никола и његова влада могли одговорити на тај „први корак“ Београда. Министар иностраних дјела Радоњић изражава жаљење што је краљ Милан у својој „најбољој снази“ напустио управу земље „којој је мирним држањем толико придонио“. Али је црногорској влади особито мило што је до тога дошло потпуно мирно. Цетиње обећава да ће увијек имати пуно добре воље да се утврде онакви односи какви приличе дјелима братским земљама, које су позване да „сложно и заједнички раде на срећи и бољој будућности народа српског“. Књаз Никола пак изражава задовољство што је судбина Србије сада повјерена људима који су се увијек одликовали „мудрим држањем“ и „постојаним патриотизмом“, а то је гаранција да ће се Србија развијати „правилним начином на путу напретка“. Честитајући ступање на пријесто новоме краљу, своме „младоме брату“, књаз ће се увијек старати да се његује чврсто пријатељство између Црне Горе и Србије; на то их упућују не само иста братска крв и успомене на прошлост „него и тешки задаци заједничке будућности наше“.⁶ На тај начин односи између дворова и влада у Београду и на Цетињу без тешкоћа су се нормализовали.

Напредњачким круговима у Београду, међутим, није било право због тако глатког мирења намјесника са књазом Николом. Њихов орган „Видело“ у чланку *Господи на Цетињу* огорчено је реаговао поводом неких вијести да је тамо абдикација краља Милана изазвала „право баханалско весеље“, наводно је одржано благодарење у манастиру, гозба у двору и освјетљење „престонице“.⁷ Књаз Никола је сигурно у интимном кругу давао изрза својој злурадости поводом пада краља Милана. Али неких јавних манифестација весеља свакако није могло бити.

„Глас Црногорца“ није директно реаговао на писање „Видела“. Али се на абдикацију краља Милана осврће с очитим циљем да што више изазове напредњаке. Констатује се да је абдикација добра прилика за побољшање односа између Црне Горе и Србије. Поента је у провидној инсинуацији како је тај догађај знатно допринио да се пријесто земље „оснажи љубављу народа“. Отворено се даје схватити да је за дотадашње лоше односе између Србије и Црне Горе искључиво био крив краљ Милан и његова управо напредњачка влада.⁸

⁴ Архив Црне Горе на Цетињу, Фонд министарства иностраних дјела (даље: АЦГ, МИД), ф. 23, Београд, 28. III 1889 бр. 130.

⁵ Исто, српски намјесници Јован Ристић, Коста Протић и Јован Белимарковић књазу Николи, 10. III 1889.

⁶ Исто, обје депеше од 1. III 1889.

⁷ „Видело“, 1. III 1889.

⁸ „Глас Црногорца“, 12. III 1889.

„Видело“ љутило узвраћа, тврдећи да Београд није био тај који је покварио старе пријатељске односе између „две братске земље“, већ Цетиње. Зато се оштро замера радикалској влади што је „мољакала“ за нормализовање односа са црногорском владом. „Иначе“, констатује напредњачки лист, „ми немамо ништа противу да се опет установе ти одношаји, ако је то могуће на основима које диктирају државни интерес и углед краљевине Србије“.⁹ Напредњацима, изгледа, није било познато како је дошло до тога да српска влада прва пружи руку црногорској влади, односно да је иницијатива, дискретно али стварно, потекла од књаза Николе.

Тако брзо нормализовање односа са Цетињем свакако је био и одраз тежње новог режима у Београду да се што је могуће више и брже дистанцира од сувише наметљивог проаустријског курса краља Милана. Сљедствено—српска влада је хтјела и да се препоручи Петровграду, пошто је руска влада у раздобљу послвије Берлинског конгреса спољно-политичку оријентацију Србије прилично оцењивала и кроз призму односа ове са Црном Гором.

До првих непосредних контаката између званичних представника Црне Горе и Србије послвије абдикације краља Милана дошло је у Петрограду приликом вјеридбе кћерке књаза Николе кнегинице Милице за великог кнеза Петра Николајевича Романова. Књаз је тада у кругу своје породице примио српског отправника послова у Петрограду Николу Христића. Додуше, никаквих политичких разговора том приликом није било. Свадби у Петрограду присуствовали су српски посланик Ђорђе Симић и отправник послова Христић.¹⁰

Бракови кћери књаза Николе са члановима руске царске породице имали су извјесног значаја за јачање династичке позиције књаза Николе, па донекле и међународног положаја Црне Горе. Тих дана руски цар Александар III нашао је за потребно да наздрави књазу Николи: „Пијем у здравље књаза црногорског, јединог искреног и вјерног пријатеља Русије“. Широко и снажно је одјекнула ова изјава рускога цара. Али свакако мање зато што су се други владари дивили или завидјели самоме књазу Николи што је тако почаствован. Има чак неке трагике за Црну Гору у томе што је књаз Никола заправо морао бити вјеран и искрен једном страном пријестолу, макар и руском. Јер без финансијске помоћи и других давања Русије Црној Гори, тешко да би уопште била могућа нормална егзистенција црногорске државе. Али, та је здравица бескрајно ласкала књазу Николи: „Глас Црногорца“ обилато ју је коментарисао, глорификујући мудрост и величину и преувеличавајући значај књаза

⁹ „Видело“, 22. III 1889.

¹⁰ Архив Државног секретаријата за иностране послове у Београду, Политичко одељење (даље: АДСИЦ ПО), ф. II. — По извјештајима из Петрограда од 22. V, 4. VI, 11. VII и 26. VII 1889.

Николе у балканској политици.¹¹ Међутим, у томе гесту рускога цара прије свега се изражавало његово разочарање због тадашњег претежног утицаја Аустро-Угарске у Бугарској, па и Србији. Али, разумије се, нити је Црна Гора била заслужна за такву констелацију на Балкану, нити је она иоле могла утицати да се ситуација измени на штету Аустро-Угарске.

Влада Саве Грујића нашла је за потребно да поводом разних тумачења и гласина о тој здравици пошаље један циркулар заступницима Србије на страни. Нема никакве основе, упозорава се ту, да се тој здравици даје политички значај какав јој се даје у страниој штампи и уопште. Никако се не може тумачити да је она уперена против мирног, нормалног и законитог развоја српске државе. Србија се тиме не може осјећати погођеном, нити се може сматрати „да се с нашим малолетним краљем може доводити у паралелу кнез Никола“.¹²

Стварни пак положај Црне Горе у ово доба био је веома незавидан, а управо се од Србије тражила помоћ за ублажење невоља. Послије неколико неродних година црногорска влада морала је да моли српску владу да прихвати већи број црногорских породица да се населе у Србију. Сам књаз Никола, уочи одласка из Петрограда — након свадбе и здравице, први је покренуо ово питање преко Ђорђа Симића. Књаз је молио да се српској влади саопшти да би он био врло благодаран ако би се дозволио улазак у Србију оним сиромашним Црногорцима који ће услед страшне неродице, што је управо погодила Црну Гору, бити принуђени да тамо потраже привремено склониште код својих рођака, да се преко зиме исхране и на прољеће врате у Црну Гору. Ипак се циљало на стално насељење, јер је књаз нашао за нужно да гарантује да Црногорци који ће доћи у Србију „неће ништа чинити што би их довело у сукоб са законима краљевине Србије“.¹³

Августа 1889. године црногорска влада се обратила српској влади с молбом да отвори врата братске земље сиромашним црногорским породицама ради сталног насељења. Неродне године су угрозиле нормалну егзистенцију државе, а у питању је „и сами хлеб насушни код велике већине народа нашег“, каже се у писму црногорске владе. Српска влада је убрзо одговорила да су врата Србије „отворена браћи из Црне Горе“.¹⁴

То је био начелни пристанак, а онда се приступило извођењу тога доста великог посла. Углавном, иселјавање је брзо организовано и спроведено у четири групе преко Новопазарског

¹¹ „Глас Црногорца“, 4. VI и 14. VI 1889.

¹² АДСИП, ПО, ф. 2., V/2, бр. 529, 2. VI 1889. — У одјеку цареве здравице у Београду чак су се ширили гласови да ће књаз Никола доћи на пријесто уједињене Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе (Дневник Милана Пироћанца, Архив САНУ бр. 9989/III, 29. мај 1889).

¹³ Архив СР Србије Београд, Ђорђе Симић, Акти моје дипломатске службе у Русију 1888. — 1890, књ. II, кутија I.

¹⁴ Ђ. Пејовић, нав. дјело, 415.

санџака током јесени 1889. године. Иселила се 1.081 породица са 7.235 чланова. Настанили су се у топличком округу, уз југозападну границу Србије.¹⁵ Мада овакво релативно масовно исељавање са ужег гледишта интереса Црне Горе није било пријатно, није се никако сматрало да је то губитак за домовину; пошли су, говорило се, у Србију, међу браћу, гдје ће једнако послужити и Црној Гори када устреба. И заиста, овај ратнички способни елеменат значајно је доприносио осигурању јужне српске границе и добро ће послужити у каснијим ослободилачким ратовима Србије и Црне Горе.

Послије обављеног посла у вези с исељавањем књаз Никола је почетком 1890. године послао војводу Гавра Вуковића као заступника министра иностраних дјела и свога нарочитог изасланика у Београд, да се захвали српском намјесништву и влади што су примили толики број Црногораца у Србију. Осим тога, Вуковићева мисија имаће и конкретнот политичког значаја: црногорска влада изразиће спремност да са српском владом ступи у споразум о свим политичким питањима која интересују обје стране. Осјећање узајамности и јединственог интереса, „посебно с обзиром на ненаклоност Аустро-Угарске према њима објема“, пише Ардиропуло својој влади, „даје им могућности да положе основе заједничког сложног политичког дјеловања“.¹⁶ Иначе, Црногорци су сада били под врло снажним утиском онога што су српска влада и народ за њих учинили, што је Србија без обзира на своје тешкоће и ограничена оредства тако издашно и великодушно помогла своје сиромашне сународнике у њиховој невољи.

Изасланик Вуковић је веома срдечно дочекан у Београду. Обављајући мисију благодарности Србији за помоћ црногорској сиротињи, он је у име књаза предао намјесницима велике крстове Данилова ордена и још 15 црногорских високих одликовања другим политичарима и официрима. Захваљујући у име намјесништва, Јован Ристић је истакао да је оно што је Србија учинила за Црну Гору само њена хуманитарна дужност према својој браћи.¹⁷

Гавро Вуковић, разговарајући тих дана са предсједником владе Савом Грујићем као тумач књажевог „сталног пријатељства, братства и љубави“ према Србији, опоменуо је и на пријек краља Милана према књазу Николи и тадашње прогоне Црногораца у Србији. Грујић је, казује Вуковић, узвратио да су намјесништво и влада у Србији, знајући какве је увреди књаз Никола претрпιο од претходног режима, радо изашли усусрет жељи књажевој и потреби његова народа, у циљу да се српски народ из обје земље зближи у сваком погледу и за вјечита времена.

¹⁵ Исто, 413, 443.

¹⁶ МЦ, ПР, ф. ХХХVIII 4. I 1890.

¹⁷ „Српске новине“, 3. II 1890.

Вуковић је са Грујићем разговарао и о првим утисцима о држању и снагажењу црногорских насељеника у Србији. „Ми смо учинили све да снабдијемо исељенике свим и свачим“, истакао је Грујић. Али, што сасвим увјерљиво дјелује, Црногорци су „доста мучни“, није их лако задовољити, нијесу вични послушности, слабо разумију шта је закон и повиновање закону. Војвода Гавро је изразио увјерење да ће се са њима братски пошупати, наглашавајући да су они сада српски поданици.“ ... На вама је да их научите познавању разних законских формалности“. — Министар привреде Перовић жалио се Вуковићу како неки „главарчићи“ буне народ, молио га да пође у Ниш да их покупи и посавјетује, па и да ангажује сердара Јола Пилетића у томе смислу. Вуковић је то учтиво одбио, рекавши да су насељени Црногорци сада српски поданици па би његова мисија била веома незгодна, а сердар Јоле је политички емигрант и његово ангажовање у тој ствари не би било добро виђено код књаза Николе. Вуковић је препоручио да се са њима поступа мирно, разложно, чувајући им понос, па ће се покорити и навићи на ред ствари у Србији. Природно је иначе што је дошло до извјесних неспоразума када се један патријархални племенски елемент намах сучелио са стварношћу једног већ израђеног грађанског и бирократског поретка.

Вуковић је овом приликом посјетио Николу Пашића и Јована Ристића. Изразио им је наводно неке резерве у погледу трајности тадашње политике Србије, с обзиром да је краљ Милан задржао од свог политичког улицаја у земљи, па му то стање изгледа као неки „провизоријум“. Требало је, према Вуковићу, краља Милана сасвим одстранити, потпуно се ослопити на Русију и не плашити се Аустро-Угарске и Бугарске. И Ристић и Пашић, наводно, увјеравали су Вуковића да је Србија кренула сигурним путем уклањања негативног наслеђа режима краља Милана у унутрашњој а оријентације на Русију у спољној политици. — Без обзира на то шта је и како Вуковић разговарао са српским политичарима, Србија тада није могла учинити тако радикалан заокрет. Уосталом, краљ Милан је уочи свог силаска са пријестола могао продужити важење тајне конвенције с Аустро-Угарском за још 5 година, па је и допунити одредбом којом се јужна граница Србије боље обезбјеђује од евентуалног упада црногорских чета преко Новопазарског санџака. Стварне опасности са црногорске стране није било ни у доба краља Милана, а у овоме времену о нечему сличном не може бити ни говора.¹⁸

Конкретне закључке, иако усмене, Вуковић је са српском владом постигао о два, или у ствари о једном важном питању: двије владе су се сагласиле о „сарадњи у питањима наше народности у Турској“. То ће се убрзо развити у живу дипломатску

¹⁸ Видјети у нав. чланку *О раду радикалске опозиције*, ИЗ, 1966. бр. 1, 101—102.

борбу у Цариграду за постављање Србина за митрополита у Призрену, што значи борбу за респективни национално-политички уплив и културно-просвјетни рад међу Србима у Новопазарском санџаку, Косову и Метохији, који су још били под турском влашћу. Књаз Никола није могао изостати од тог посла, па је у име његово Вуковић пристао на услов намјесништва — да се у будуће кнезу Петру Карађорђевићу ускрати свака могућност за политички претендентски рад из Црне Горе против династије Обреновића.¹⁹

Разговори и, посебно, овај далекосежни споразум са српском владом изазвали су код књаза Николе, казује Вуковић, неку зебњу од будуће сарадње са српском владом. Гледајући ствари из чисто династичког угла, књаз је и могао предвидјети да када би много већа и богатија Србија „ушла у милост Русије, он лично остао би у засјену“. Вјероватно је књаз Никола страховао да ће Србија, будући много снажнија, од сарадње у национално-политичком раду у неослобођеним крајевима постићи много већу корист.²⁰ Но, ако ће се књаз Никола све више прибојавати за своју династију, он се већ са претензијом „првог Србина“ морао ангажовати у том национално-политичком раду, од кога се очекивало стварање предуслова за проширење државе у будућности.

Један куртоазни пропуст српског намјесништва и владе поводом Вуковићеве мисије морао је потом тешко погодити књазу Николу: на уручена одликовања намјесницима и другима, из Београда уопште нијесу узвратили. Прилично касније, у доба владе Јована Авакумовића у Србији, црногорски посланик у Цариграду Митар Бакић пребацио је Сави Грујићу — тада српском посланику а министру предсједнику у доба Вуковићеве мисије — како су послје тога на Цетињу очекивали неку узвратну мисију. Сава Грујић је одговорио, што Бакић држи за потпуно искрено, да су онда он и цијела радикалска влада били за то да се пошаље изасланик на Цетиње — да поздрави књазу и преда одговарајући број одликовања — али се томе одлучно успротивио први намјесник Јован Ристић, „ваљда зато што му његова тајна погодба и обавезе према краљу Милану нису дозвољавале да ступа у сувише велико пријатељство са вашиим господаром“.²¹ Оваква непажња намјесништва доприносила је да се поново распире династичка нетрпељивост. Али тада је била прилика за манифестовање оних стварних, на интересима обје стране заснованих односа, па династичке међусобице просто нијесу смјеле изаћи на видјело.

¹⁹ Види наш чланак *Рад влада Црне Горе и Србије на постављању српских митрополита у Призрену и Скопљу 1890—1902. године*, ИЗ 1863. бр. 2.

²⁰ Мемоари В. Гавра Вуковића, МЦ Арх. одјељење, ф. 2, рукопис бр. 9, „Моје три мисије“.

²¹ АЦГ, МИД, ф. 33. Бакић Вуковићу, Цариград, 16. XII 1892.

Што се тиче одзива у штампи поводом Вуковићеве мисије, односно пресељавања Црногораца у Србију, „Глас Црногорца“ је само на неупадљивом мјесту, у рубрици „Домаће вијести“, нотирао одлазак Вуковићев у Београд, изнесећи главну сврху те посјете: да носи „захвалу његовога Вишочанства Господара и Књаза нашега на великој братској љубави те ју је показало Краљевско намјесништво и влада Краљевине Србије, и на пријепорним жртвама те их је поднио и подноси тамошњи српски народ, примивши нашу сиротињу која се ради необичне нероднице морала иселити у Србију у превеликом броју“.²² Одлазак Вуковића из Београда за Цариград овај лист је само нотирао.²³

О значају ове мисије Вуковића цетињски орган нашао је за најсходније да пренесе чланке из београдских листова. Радијалски „Одјек“ под насловом *Мио гост* разлаже мотиве и сврху Вуковићеве посјете, констатујући да садашњи интимни односи династија и влада стоје у потпуном складу са узајамним братским осјећањима народа у објема српским државама. Србија и Црна Гора као самосталне државе једног истог народа „позване су да поред својих властитих државних интереса, воде бригу и о вишим интересима целокупног српства, који за њих обе морају бити истоветни“. Карактер и суштину односа између Србије и Црне Горе „Одјек“ најбоље погађа кад каже да је народ на објема странама „свесно или инстинктивно увек разумевао да се ни за један тренутак не сме нарушити солидарност између двеју српских самосталних држава... Чиста народна свест била је јача од свих сићушних зађевица“. Стога је Србија, разумијевајући идентичност интереса двију држава, била дужна да се одазове молби књаза Николе и прими невољне црногорске породице“, како се оне, одагнате глађу, не би изгубиле у мору „туђиштине“, већ се сачувале за свој народ „и за заштиту српске будућности“.²⁴

За либералску Српску независност“ Вуковић је први вјесник који доноси у Србију „драгу поруку братског признања и пријатељског поздравља... послје више година сажалења достојног прекида“. Иако су Србија и Црна Гора двије посебне државе, оне имају важних државних обзира који им категорички налажу узајамно зближење „и ничим непомућено пријатељство“. Зловоља и забринутост српских непријатеља поводом зближења Србије и Црне Горе, најбољи је доказ, истиче либералски лист, колико се доприноси општесрпским интересима „кад нема суревњивости међу двама државама...“²⁵

Превид Београда да узврати куртоазним гестом са медаљама могао је утицати што на Цетињу нијесу нашли за сходно да

²² „Глас Црногорца“ бр. 1, 7. I 1890.

²³ Исто, бр. 5, 28. I 1890.

²⁴ „Одјек“, бр. 12, 21. I 1890; „Глас Црногорца“ бр. 6. 4. II 1890.

²⁵ Чланак „Српске независности“ прештампан у „Гл. Црногорца“ бр. 7, 11. II 1890.

се непосредно и адекватније јавно осврну на велику помоћ Србије Црној Гори. Али се са црногорске стране вјероватно хтјело избјећи и неко индиректно признање, да економска снага односно слабост једне земље, значи нешто и за њен политички утицај односно стварну снагу у ширем смислу. Жалосна провалија између могућности и жеља, стварности и уображења, пруго се намеће у релацији огромног публицитета и хвалисања поводом цареве здравице књазу Николи и готово ћутања о томе што су Црногорци због глади морали да напуштају свој завичај.

У наредним годинама главни садржај односа између Црне Горе и Србије био је у закључењу трговинског уговора и врло скученој трговинској размјени,²⁶ а прије свега у поменутом врло значајном и плодносном раду у Цариграду на питању постављања српског митрополита у Призрену. Непосредни контакти између књаза Николе и српског намјесничтва и владе као да су избјежавани. Једино приликом промјена влада у Београду Цетиње редовно добија званична обавјештења и такође брзо узвраћа. Стварни подтекст садржаја тих писама био је углавном међусобно охрабривање на заједнички рад у Цариграду.²⁷

„Глас Црногорца“, инспирисан свакако са највишега мјеста, занимао се сваким интересантнијим догађајем у вези са бившим краљем Миланом. Саркастично се осврнуо на његов састанак са бугарским кнезом Александром Батембергом у јесен 1890. у Бечу.²⁸ Иступање краља Милана из српског држављанства и његово свечано одрицање од свих права која му даје српски устав у прољеће 1892. године, цетињски лист је обиљежио преношењем једног чланка из београдског „Одјека“. На Цетињу хоће тобоже да се надају у оно што констатује радикалски лист: да је послије страховитих погрешака које су Србију бациле у несрећу сада свему учињен крај, јер је тим актом бившега краља канда уклоњена посљедња сјенка старог режима.²⁹

Црногорска влада је кроз „Глас Црногорца“ у разним згодама изражавала и отворене резерве према спољнополитичкој оријентацији Србије. Када је 1890. године мађарска влада забранила увоз свиња и пшенице из Србије, цетињски орган користи

²⁶ Види наш прилог *Трговински односи између Црне Горе и Србије 1890—1903*. ИЗ, 1966. бр. 2.

²⁷ Гавро Вуковић је увјеравао Саву Грујића да ће употријебити сав труд на развитак братских односа „основаних на једнокрвности, једновјерности и идентичности наших српских интереса како би обје српске владе лакше постигле своју мисију у нашим заједничким питањима“, (АЦГ, МИД, ф. 27, 21. VI 1890). Таквом уобичајеном фразеологијом обилују и истим духом су прожета и узајамна званична обавјештења поводом доласка на чело владе у Србији Николе Пашића у фебруару 1891. и Јована Авакумовића у августу 1892. године.

²⁸ „... Кажу да је састанак био много усредан, загрлише се и пољубише се. Први састанак, први загрљај и први пољубац иза Сливнице!“ „Гл. Црногорца“, бр. 45, 3. XI 1890.

²⁹ „Гл. Црногорца“, бр. 11, 4. III 1892.

прилику да ову тешкоћу протумачи тиме што српска влада није учинила одлучнији заокрет у правцу ослоња на Русију. Тешкоће се приписују и унутрашњим страначким борбама у Србији.³⁰ Лекције Цетиња о деструктивности политичко-партијске борбе у Србију нијесу биле ријетке. Другим ријечима, указивало се на примјер Црне Горе, гдје под „срећном владавином Господара“ влада потпуни унутрашњи мир и стабилност. Није се хтјело, можда ни могло, схватити да су страначке међусобице у Србији израз много бржег економског развоја и много зрелијих друштвених и политичких односа од оних у Црној Гори.

На многе бриге „Гласа Црногорца“ за економске и политичке невоље у Србији као да се хтјело одговорити преко „Видела“, на један посебан и директнији начин. Ту су, наиме, први пут појављује глас једног политичког емигранта из Црне Горе против режима књаза Николе. Под псеудонимом „Катуњанин“, Исаило Томић није много бирао ријечи у приказивању аутократско-главарског режима и страдања сиротиње у Црној Гори.³¹ Критика „Катуњанина“ била је инспирисана и храњена заправо патолошком мржњом према књазу Николи. Слични прикази стања у Црној Гори све више ће се претварати у врло неукусно и необуздано папквиланство, те ће изгубити сваку вриједност објективног резоновања, а компромитоваће прије свега саме ауторе и њихове заштитнике.

Са Цетиња се званично није реаговало на писање „Катуњанина“, али је оно књаза Николу доста погађало, јер је „изношео и истинитих али двору и црногорској влади незгодних догађаја“. Књаз је дуго трагао да открије писца тих чланака.³²

Стање на релацији интимних династичких односа Београда и Цетиња у овоме времену добро илуструје чињеница да књаз Никола не дозвољава ни један обичан гест куртоазije према краљици Наталији као мајци краља Александра Обреновића. Приликом њене посјете Цариграду у прољеће 1893. године, а у вези са пријемом у њену част код руског амбасадора, црногорском посланику је кратко поручено: „Присуство краљице Ната-

³⁰ „Глас Црногорца“ је поучавао: „Као свака невоља и ова може имати благотворне пошљедице. Ова би невоља могла учинити, да тамошња браћа наша забораве на прежалосне домаће зајевнице, на она грдила нечувене партијске мржње и борбе, која су само нови вид старе наше косовске клетве, па да се сви сложе у одбрани свога огњишта. Ако то доживимо, нека је ова невоља благословена“ (бр. 26. 23. VI 1890).

³¹ „Видело“, бр. 133, 11. XI 1890. итд.

³² Мемоари војводе Сима Поповића, Библиотека Историјског института у Титограду, (даље: БИИ) 133. — II, Лист 187—188. — Према овом свједочанству књаз Никола је најприје мислио да је „Катуњанин“ Томо Ораовац, такође незадовољник и емигрант у Србију, да га у томе помаже неко из српске владе и, наравно, да га подржава краљ Милан.

лије треба да ти буде непознато“.³³ Сигурно се у таквом поступку одражавала и љутња књаза Николе према српској влади због недавног писања „Катуњанина“.

Али ова непажња неће Београду сметати да са Цетињем врло брзо покрене нове контакте. Иако са много тешкоћа, ти контакти ће довести до измјене владарских посјета — Књаза Николе Београду 1896. и краља Александра Цетињу 1897. године — што је било предмет посебног прилога.³⁴

Новак Разнатовић

³³ ВИИ, ф. 56, депеша Бакића од 9. III 1893. и наредба Вуковића Бакићу 11. III. — Када је амбасадор Нелидов позвао Бакића на пријем, овај се изговорио болешћу (депеша Бакића од 16. III и. г., на истом мјесту). Бакић је негодовао код своје владе због наредбе да тако поступи, а нарочито због личног пријатељства са српским послаником у Цариграду Савом Грујићем (АЦГ МИД, из, изв. Бакића од 23. III 1893).

³⁴ Наш чланак *Посјета књаза Николе Београду 1896. и краља Александра Цетињу 1897. године*, ИЗ, 1968. бр. 2.